

El retorn de la biografia: relectura de Kant

Conrad Vilanou i Torrano

No hi ha dubte que les biografies –i des d'una perspectiva historiogràfica el gènere biogràfic– estan d'actualitat. Des que Dilthey va escriure la seva biografia sobre Schleiermacher, aquest estudi va passar a ser durant molts anys el model sobre com s'havia d'escriure una biografia.¹ De fet, ha transcorregut més d'un segle des de llavors, i amb independència de l'actualitat d'aquell estudi, és cert que avui assistim a un retorn de la biografia –i nogensmenys de les autobiografies i de les memòries– que eren historiogràficament menyspreades només fa unes dècades, quan dominaven arreu les grans construccions ideològiques com ara el marxisme i l'estructuralisme.

Sigui com sigui, en les darreres dècades s'ha produït una recuperació de les filosofies de la consciència i del retorn del subjecte, de manera que les biografies han recuperat el prestigi d'abans, la qual cosa ha comportat una revifalla de la pedagogia d'orientació biogràfica.² Des del punt de vista de la Història de l'Educació observem que aquesta tendència ha incidit en la recuperació de les grans figures del passat pedagògic. En aquest sentit, s'ha de destacar la tasca del professor Jean Houssaye que, en col·laboració amb diferents investigadors europeus, procedeix a una revisió de la contribució dels grans educadors i educadores. Ara bé, el que caracteritza aquesta nova manera d'escriure

-
- (1) DILTHEY, W. *Hegel y el idealismo*. México: FCE, 1978, pp. 305-358. En els darrers temps s'ha recuperat la figura de Schleiermacher des d'una perspectiva pedagògica, bo i situant-lo al costat de Herbart com un dels promotors de la ciència pedagògica, fins al punt que ambdós autors són avui considerats els iniciadors de la pedagogia (SCHLEIERMACHER, F. *Lezioni di pedagogia*. Firenze: La Nuova Italia, 1999). Es tracta de la primera traducció a l'italià de la *Erziehungslehre* de Schleiermacher realitzada per I. Volpicelli. Apareguda l'any 1826, aquesta obra recull els materials corresponents als cursos de pedagogia professats per Schleiermacher durant els anys acadèmics 1813-14, 1820-21 i el semestre d'estiu de 1826.
- (2) En relació amb aquest aspecte, es pot veure: SCHULZE, T. Pedagogía de orientación biográfica, *Educación*, 48, 1993, pp. 78-100; BORCARD, P. La Biographie dans l'approche historique actuelle, *Equinoxe. Revue Romande de Sciences Humaines*, 12, 1994; VEIGA ALONSO, X. R. Individuo, sociedad e historia. Reflexiones sobre el retorno de la biografía, *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 13-14, 1995-1996, pp. 131-147; AGUIRRE ROJAS, C. A. La biografía como género histórico. Algunas reflexiones sobre sus posibilidades actuales, en *Pensamiento historiográfico e historiografía del siglo XX*. Rosario: Prohistoria, 2000, pp. 145-164; FERNÁNDEZ SORIA, J. M. El retorn del subjecte i de la política: jaciment temàtic per a la investigació historicoeducativa, *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana*, núm. 4, 1999-2000, pp. 56-85.

biografies pedagògiques és l'accent que posa en la doble dimensió teòrica i pràctica de la seva contribució educativa, amb la qual cosa es pretén superar l'esfera especulativa, tal com proposava l'antiga història de la pedagogia.³

Tot i aquesta declaració d'intencions, el nostre interès en aquesta ocasió es dirigeix a la figura de Kant, que a banda de ser considerat un dels fundadors del pensament modern, ha exercit una influència cabdal en el camp de l'educació, no només per les seves conegudes lliçons de pedagogia –aplegades l'any 1803 pel seu deixeble Friedrich Theodor Rink–⁴, sinó, i això és el més important, per haver estat el que –en sintonia amb els principis de la pedagogia filantròpica– va posar les bases de l'educació moral moderna en separar-la de la religió. És per això que té importància la figura de Kant –el filòsof il·lustrat per excel·lència–, la biografia del qual sovint ha estat reduïda a un simple estereotip que ha circulat a bastament pels manuals de batxillerat: que era molt puntual, que la seva vida era mecànica i molt rutinària, que s'aixecava a les cinc del matí, que cada tarda sortia a passejar a la mateixa hora, fet pel qual els habitants de Königsberg aprofitaven per posar el rellotge a l'hora, que mai es va casar i ben poca més.

Tant és així que Agustín González Ruiz, en l'estudi preliminar a la clàssica biografia de Ludwig Ernst Borowski s'estranyava fa uns anys que «en una època en la que proliferan las memorias y semblanzas de personajes de más que dudoso interés histórico o siquiera general, no se disponga en nuestro país de una biografía fundamental, fidedigna y completa de Kant», per reblar-ho tot seguit en constatar que aquesta situació era una cosa trista i intolerable.⁵ De fet, han passat un bon grapat d'anys per tal que aquesta mancança fos resolta amb l'aparició del llibre que tenim a les mans, i que cobreix un buit del mercat editorial. Tal vegada, s'ha d'advertir que aquesta biografia de Manfred Kuehn sobre Kant que ara comentem es va escriure pensant en el públic anglosaxó i que va aparèixer l'any 2001 a càrrec de la prestigiosa Cambridge University Press.⁶ Certament, podem dir que ens trobem davant d'una edició magníficament presentada que inclou una descripció dels personatges de l'època que van tenir relació amb Kant, una cronologia de la seva vida i de les seves obres, un índex onomàstic i gairebé un centenar de pàgines amb notes que s'han situat al final de l'obra, circumstància que dificulta la seva consulta immediata.

---

(3) Entre les obres promogudes pel professor Jean Houssaye, citem les següents: *Quinze pédagogues. Leur influence aujourd'hui*. París: Armand Colin, 1994; *Quinze pédagogues: textes choisis*. París: Armand Colin, 1995; *Pédagogues contemporaines*. París: Armand Colin, 1996; *Premiers pédagogues: de l'Antiquité à la Renaissance*. Issy-les-Moulineaux: ESF, 2002.

(4) KANT, I. *Sobre Pedagogia*. Vic: Eumo, 1991. A banda d'aquesta versió, no podem oblidar la que va començar a preparar Luzuriaga i que encara es troba a les nostres llibreries i biblioteques (Madrid: Akal, 1983). Aquesta edició en castellà inclou a manera d'apèndix dos articles de Kant publicats l'any 1776 en què defensa el projecte pedagògic –el *Philantropinum*– que Basedow havia iniciat a Dessau dos anys abans.

(5) BOROWSKI, L. E. *Relato de la vida y el carácter de Immanuel Kant*. Madrid: Tecnos, 1993, p. XIX.

(6) KUEHN, M. *Kant. A biography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. La versió que comentem és la següent: KUEHN, M. *Una biografia*. Madrid, Acento, 2003

Altrament, tampoc podem negligir l'extens pròleg que a manera d'introducció aborda la qüestió dels darrers anys de Kant: «su muerte fue el episodio final de un gradual y prolongado deterioro de mente y cuerpo que se había iniciado en 1799, si no antes», període que va servir per alenar les més dispars interpretacions sobre la personalitat del filòsof, sobretot entre aquells que el van tractar en els últims temps. En conseqüència, poc després del seu traspass, el 12 de febrer de 1804 –ara s'han complert els dos cents anys de la seva mort– van sorgir algunes obres que discutien les virtuts de Kant, alhora que plantejaven seriosos dubtes sobre la seva conducta personal afectada per un seguit de preocupacions hipocondríiques, sense oblidar les seves avançades posicions polítiques i religioses que el van enfrontar amb sectors conservadors de la societat prussiana. Segons Kuehn, aquests biògrafs van ser els responsables que els romàntics alemanys veiessin en Kant la imatge d'un home que era tot pensament i res de vida. En realitat, aquells autors (Borowski, Jachmann, Wasianski) estaven interessats a difondre un cert perfil de Kant que és el que s'ha acabat imposant. Davant d'aquesta situació –un Kant manipulat pels seus biògrafs oficials–, s'aixeca Kuehn amb la intenció de trencar el retrat d'un Kant esquerp i solitari que viu amb una regularitat mecànica al marge de la vida intramundana.

En qualsevol cas, i potser aquí Kuehn insisteix massa en les crítiques, no podem negar que la versió de Borowski traduïda fa uns anys, tal com hem assenyalat més amunt, ofereix dades de mèrit, més encara si tenim en compte que va ser revisada parcialment pel mateix Kant, que va demanar al seu autor que no es publicués. I si bé és veritat que inicialment no va veure la llum pública, Borowski la va fer imprimir poc després de la mort de Kant. En canvi, Kant surt bastant mal parat de la biografia de Wasianski, que amb l'adaptació que va fer Thomas de Quincey ha gaudit també d'una certa difusió.⁷ Amb tot, no existia en llengua anglesa una biografia que respongués als requisits d'erudició exigibles encara que l'obra de Karl Vorländer, *Immanuel Kant, l'home i l'obra* (1919), s'apropa bastant a aquest ideal. També ha quedat un xic desfada l'obra d'Ernst Cassirer *Vida i pensament de Kant* (1921), que pel que fa a la part biogràfica presenta només una imatge somera, ja que se centra en els aspectes doctrinals sense aprofundir en la vida de Kant. Semblava clar, doncs, que era necessària una revisió global de la figura de Kant sobre la base que «las biografías de filósofos son difíciles de escribir, pues han de encontrar un equilibrio entre la representación de los detalles biográficos del personaje y su aportación filosófica» (p. 51).

D'aquí provenen les dificultats que es deriven de l'elaboració de qualsevol biografia –ja sigui filosòfica o pedagògica– perquè quan s'insisteix massa en els esdeveniments que marquen la vida del biografat s'oculten aspectes sig-

(7) Efectivament, a banda de la biografia de Borowski, entre nosaltres ha circulat profusament l'elaborada per Wasianski i passada pel sedàs de Thomas de Quincey. Al moment oportú va aparèixer una magnífica edició *Los últimos días de Kant* (Madrid: Júcar, 1989) amb traducció, pròleg i notes d'Edmundo González-Blanco. Recentment ha aparegut una edició –molt inferior i que no aporta res de nou– titulada *Vida íntima de Kant* (Sevilla: Editorial Renacimiento, 2003).

nificatiu del seu pensament, mentre que si la biografia es concentra massa en l'obra pot fàcilment resultar eixuta per altres raons. D'alguna manera, i en aquest sentit es pronuncia Manfred Kuehn, qualsevol biografia ha de combinar ambdues vessants, és a dir, vida i pensament. Així doncs, aquesta obra intenta construir una biografia intel·lectual de Kant que posa l'èmfasi en la manera com els interessos especulatius del filòsof depenen de les especials característiques del període històric que va viure.

Val a dir que ens trobem davant d'una obra que detalla la vida personal de Kant (1724-1804) fins a considerar els més mínims aspectes.⁸ Potser un dels mèrits d'aquest llibre rau en el fet que trenca alguns dels tòpics que envolten la vida i el pensament de Kant. En aquesta direcció, es relativitza la seva dependència respecte de la tradició pietista, alhora que el tarannà rigorista de la vida personal de Kant queda una mica diluït. Després de llegir aquesta obra no es pot mantenir la imatge d'un Kant mecànic i rutinari, que sempre sortia a passejar a una hora determinada i que servia perquè els seus veïns ajustessin els seus rellotges. Durant la seva vida –sobretot en els anys de l'etapa precrítica, abans de 1770– Kant va freqüentar assíduament els cercles aristocràtics de la societat de Königsberg, que era una ciutat amb una rica vida cultural. El que va succeir és que a partir de 1764 quan va conèixer al seu amic Joseph Green (1717-1786), la vida de Kant va experimentar un canvi radical, una espècie de renaixement o palingenèsia, fins al punt que «la famosa regularitat de Kant havia que achacarla probablemente –al menos al principio– más a la obsesión por la puntualidad de Green que a la del propio Kant» (p. 230).⁹

Malgrat tot, seria erroni considerar aquest canvi en la vida de Kant com una conversió religiosa, perquè en realitat la seva va ser una conversió moral areligiosa, que al seu torn va comportar canvis en la seva vida personal que cada vegada es va fer més ordenada, de manera que de retop la seva producció intel·lectual també va adquirir un tret més sistemàtic.¹⁰ D'alguna manera,

---

(8) Així, per exemple, Kuehn dóna el següent retrat del perfil físic i personal de Kant: «Con una estatura de 5 pies y 2 pulgadas (1,57 metros), y de constitución delgada, la figura de Kant no era atlética ni impresionante. Su pecho, más bien hundido, le hacía respirar con dificultad, y no podía aguantar un ejercicio físico pesado. A veces se quejaba de que le faltaba el aire... En muchos sentidos encarnaba el ideal del intelectual y el hombre de letras fomentado durante el período rococó en Alemania y en Francia» (p. 178).

(9) Green era un comerciant anglès assentat a Königsberg que admirava Hume i Rousseau, i que va tenir cura de la fortuna que Kant va atresorar en el transcurs del temps. Mercès a la seva amistat, Kant es va alliberar del «vertigen de les diversions socials» que havia freqüentat fins llavors. Kuehn afegeix que en la primera *Crítica* es deixa notar la influència de Green, atès que «hay muchas frases y términos en la obra de Kant que pueden ser retrotraídos al lenguaje mercantil, como préstamo, capital y expresiones similares» (p. 343). Es diu que Theodor Gottlieb von Hippel (1741-1796), amic de Kant, va utilitzar la figura de Green com a model en la seva comèdia *L'home del rellotge*, un personatge que vivia d'acord amb màximes inviolables, qualitats que després es van transferir a Kant.

(10) Aquest renaixement o palingenèsia també ha estat destacat per aquells que s'han apropiat a la pedagogia kantiana en destacar que assumir la proposta ètica de Kant implica sempre una conversió a manera de regeneració. Tant és així, que l'educador provoca el sorgiment del regne de la llibertat, fins al punt que la pedagogia kantiana parteix de l'estadi fenomènic (quan l'home viu en el regne de la necessitat empírica) per assolir –amb l'ajuda de l'educador però sobretot amb el propi esforç personal– l'estadi noùmènic (quan s'arriba al regne de la llibertat). Per tant, el

aquest canvi va reportar un creixent interès per les qüestions pedagògiques, que es va accentuar l'any 1770, quan va assolir la càtedra de lògica i metafísica, justament quan va entrar en aquells anys de silenci en què va bastir la seva filosofia crítica. De fet, va ser durant aquells anys de silenci quan aquesta tendència pedagògica es va refermar en ser convidat a impartir els cursos de pedagogia (1776-1777). Llavors Kant va aprofitar l'ocasió per aplicar a l'àmbit de l'educació l'enfocament antropològic i polític de Rousseau, que l'any 1762 havia publicat dues obres emblemàtiques com l'*Emili* i el *Contracte Social* que atorguen al procés educatiu –des de la doble perspectiva individual i cívica– un paper cabdal en el procés de civilització de la humanitat de cara a la seva plena moralització.¹¹

S'ha d'insistir en el fet que Kant va assumir el paper de pensador lliure i independent, d'acord amb els postulats de la filosofia de la Il·lustració. Altrament, Kant es va familiaritzar amb les qüestions educatives des de ben aviat, ja que durant els seus anys de formació va treballar entre 1746 i 1755 com a preceptor privat de famílies nobles dels voltants de Königsberg.¹² A més, durant el seu magisteri com a *Privatdozent* (1755-1770) i com a catedràtic de la Universitat de Königsberg (a partir de 1770, quan es va iniciar el temps de silenci anterior a l'aparició de les crítiques), Kant sempre va palesar una actitud inequívocament il·lustrada. En aquest sentit, va repetir als seus alumnes que amb ell no aprendrien filosofia sinó a filosofar, no a captar pensaments per repetició, sinó a pensar per ells mateixos en consonància amb la màxima del *sapere aude*, és a dir, tingues el valor de servir-te del propi enteniment.

---

procés educatiu exigeix una decisió personal, «de telle sorte que soit inauguré un nouveau temps». (MOREAU, P. *L'éducation morale chez Kant*. París: Les Éditions du Cerf, 1988, p. 242.)

- (11) Aquí convé recordar el text *Conjectures sobre el començament de la història humana* (1786) en què Kant discuteix les idees de Herder, que l'any 1784 havia iniciat la publicació de les *Idees per a una filosofia de la història de la humanitat*. Tot i ser antic alumne, Herder havia deixat enrere el racionalisme il·lustrat per apropar-se a les posicions sentimentals, vitalistes i panteistes del romanticisme de l'*Sturm und Drang*. Així, Herder negava l'existència d'una meta única i comuna per a tota la humanitat perquè els condicionaments geogràfics, climàtics, culturals i lingüístics fragmenten l'espècie humana en una diversitat d'èpoques i de pobles que, al seu torn, manifesten el poder productiu inexhaustible de la divinitat-natura. Val a dir que la resposta de Kant va aparèixer en la *Berlinische Monatschrift* (òrgan de difusió del cercle il·lustrat de Berlín) el gener de 1786, on constata que les afirmacions de Rousseau sovint havien estat mal interpretades: «En el seu escrit sobre la influència de les ciències i sobre la desigualtat dels homes mostra molt correctament el conflicte inevitable de la cultura amb la natura del gènere humà com a espècie física, en la qual cada individu ha d'assolir completament la seva destinació; però en el seu *Emili*, en el seu *Contracte social* i en altres escrits intenta resoldre el problema més difícil: com ha de progressar la cultura perquè les disposicions de la humanitat, com a espècie moral, es desenvolupin d'acord amb la seva destinació de manera que no se li oposin com a espècie natural. D'aquest conflicte –atès que la cultura segons els principis veritables de l'educació de l'home, i alhora del ciutadà, potser encara no s'ha iniciat de manera correcta i encara menys s'ha completat– sorgeixen tots els mals veritables que afecten la vida humana i tots els vicis que la deshonoren».
- (12) L'ofici de preceptor no era fàcil en aquella època en què molts intel·lectuals vivien precàriament entre les famílies nobles tenint cura dels seus fills, en les mateixes condicions que el servei domèstic. Les desventures d'aquests preceptors –que tot i el seu tarannà liberal patien sovint les actituds despòtiques dels seus patrons– van ser satiritzades en una tragicomèdia titulada *El preceptor* (*Der Hofmeister*) de J. M. R. Lenz, publicada l'any 1774 i que portava el següent subtítol: *Els avantatges de l'educació privada*. La precarietat d'aquesta feina va fer que Lenz (1751-1792) abandonés l'ofici de preceptor i preferís viure de la literatura.

En conseqüència, Kant va distingir el seu mètode d'ensenyament amb el qualificatiu de *dsetètic* o inquisidor, segons la vella caracterització pirrònica dels escèptics com a indagadors o inquisidors.¹³ De conformitat amb aquesta actitud, en l'anunci de les seves lliçons pel semestre d'hivern de 1765-1766 va escriure que el veritable mètode d'instrucció en filosofia és *dsetètic*, tal com va ser anomenat pels antics (derivat de *dsetein*) i que, en síntesi, consisteix a indagar o inquirir per tal que l'alumne —en un actiu pleument il·lustrada— sigui capaç de pensar per ell mateix i no per altri.¹⁴

Comptat i debatut, es pot dir que els pensadors alemanys de la generació de Kant aspiraven a ser *Selbsdenker*, és a dir, a ser pensadors independents al servei de la ciència i de la humanitat, en participar d'una actitud que Humboldt va recollir en el lema de la Universitat de Berlín (1810): llibertat i solitud, llibertat per pensar independentment i solitud per treballar tranquil·lament al gabinet, a la biblioteca o al seminari. Resulta lògic, doncs, que quan Herder —alumne de Kant entre 1762 i 1764— va abandonar Königsberg, el seu mestre li aconsellés que no es recolzés massa en els llibres, sinó que seguís el seu exemple, és a dir, que només un es pot educar a un mateix. A fi de comptes, aquesta propensió a la autoformació —que després de la *Història d'Agatò* (1766) de Wieland trobà en el *Meister* de Goethe (1795), dos clars referents— constitueix una de les claus de la *Bildung* neohumanista segons es practicava en els salons berlinesos, on la lectura es realitzava en «comunitat».¹⁵ Tal

---

(13) No hi ha dubte que Kant va manifestar un gran interès per les qüestions metodològiques, més encara si tenim en compte que era conscient de les dificultats que comportava entendre el seu pensament, a voltes fosc i difícil de seguir, situació que encara es complicava més en el cas dels infants. Altrament, sabia que el seu mètode d'exposició arrossegava els vicis de la tradició escolàstica de manera que va introduir en un racó de la seva *Metafísica dels costums* (1797) una nota curiosa i significativa titulada «Fragment d'un Catecisme Moral» —dividida en 8 articles i que presenta un diàleg entre un mestre i un alumne— en què es reflecteix, a manera d'exemple, la seva didàctica ètica. En els articles de l'u al sis d'aquest breu *Catecisme moral* es posa de relleu que l'home sempre ha de fomentar el bé suprem mentre que en els articles setè i vuitè s'ensenya que la condició de possibilitat del compliment d'aquest deure és l'admissió de l'existència de Déu que —a manera de postulat— garanteix l'ordre moral. En aquest *Catecisme* queda clar que el principi universal de la moral s'ha de buscar en la raó: això significa que l'infant no ha d'extreure les regles (màximes) de comportament de l'experiència, ni tampoc les ha d'aprendre a través de l'ensenyament d'altri perquè la pròpia raó ensenya i ordena allò que exactament s'ha de fer en cada moment. Al cap i a la fi, la conducta moral depèn d'una universalitat objectiva que s'articula al voltant de la idea de deure. (Sobre aquest punt es pot veure: El Catecisme Moral de Kant: una versió popular de la Teologia Ètica, *Pensamiento*, vol. 42, 1986, pp. 225-233. També cal esmentar la versió de *La Metafísica de las Costumbres*, edició d'Adela Cortina i Jesús Coriell. Madrid: Tecnos, 1994).

(14) En l'avis de Kant sobre les seves lliçons pel semestre d'hivern de 1765-1766 s'insisteix —com també va fer a les seves lliçons de Pedagogia— en la conveniència que l'alumne aprengui a pensar. D'aquest interessant text hi ha la versió castellana, de la qual reproduïm el fragment següent: «el estudiante no tiene que aprender pensamientos sino a pensar; no se le debe llevar sino guiar, si se quiere que en el futuro sea capaz de andar por sí mismo... El método propio de la enseñanza de la filosofía es el método cetético, como lo llamaron algunos antiguos, es decir, investigativo, y sólo en una razón más ejercitada este método se hace, en ciertos aspectos, dogmático, es decir, categórico». Aviso de I. Kant sobre la orientación de sus lecciones en el semestre de invierno de 1765-1766, *Agora* (Universidad de Santiago de Compostela), 10, 1991, pp. 145-146.

(15) La idea de la *Bildung* ocupa un lloc central en la Il·lustració germànica on la novel·la de formació (*Bildungsroman*) ofereix la possibilitat de representar la història interior d'un home perfecti-

com descriu Manfred Kuehn, després de realitzar lectures en grup, cadascú es proposava l'objectiu d'educar-se a ell mateix (*sich zu bilden*), vella aspiració pedagògica que empelta amb la tradició socràtica, i que recentment ha estat defensada per Gadamer en afirmar, des d'una pedagogia dialògica i hermenèutica, que l'educació sempre implica un autoeducar-se.¹⁶

És evident que Kant sempre es va interessar per l'educació, la qual cosa és lògica si tenim en compte que en el seu breu text *¿Què és Il·lustració?* (1784) —on constata que sota Frederic II el Gran (1712-1786), que va governar a partir de 1740, es viu una època d'il·lustració, encara que no plenament il·lustrada— deixa clar que la il·lustració constitueix el destí de la humanitat en proposar la sortida de l'home de la seva culpable minoria d'edat. A més, la seva vocació pedagògica va ser alenada no només per la lectura de l'*Emili* de Rousseau —el quadre del qual era l'únic que penjava de les parets de casa

ble a través d'un procés de formació de caràcter individual. Aquest ideal de formació autònom i lliure —vinculat a l'ascens social de la burgesia— s'inspira en un model orgànic, bo i oposant-se a una visió mecànica de la vida. A voltes s'ha acusat que aquest ideal —que també s'ha entroncat amb el luteranisme i el pietisme— ha oblidat la dimensió política de la formació en benefici d'allò exclusivament personal i individual. Tant és així, que s'ha insinuat que el *Sonderweg* alemany —el difícil encaix de la democràcia en la història moderna d'Alemanya que ha generat una alta cultura llibertària— es reflecteix en aquest tipus de literatura formativa que, en exaltar el paper de la llibertat interior, margina l'esfera pública que així queda supeditada al *diktat* imperial. En qualsevol cas, no hi ha dubte que Kant —sobretot en la seva filosofia de la història— deixa ben clar l'horitzó cosmopolita i republicà que ha de guiar lliurement l'evolució del gènere humà, que a través del progrés moral ha d'assolir la pau perpètua (1795). Fet i fet, Kant va confiar en la política —amb el rerefons de la Revolució Francesa— i en l'educació —que en el seu cas es perfila a manera d'una sistemàtica pedagògica— per tal de regenerar —és a dir, moralitzar— la humanitat. Tot amb tot, Kant va apostar per la intervenció dels poders públics —que s'haurien de reformar periòdicament segons una lògica negativa— a fi de propiciar el progrés moral de la humanitat en l'horitzó de la pau perpètua, tal com es constata en el següent fragment que seleccionem del *Replantejament de la pregunta: si el gènere humà es troba en progrés constant vers el millor* (1797), text que un any després va incloure com a segona part d'*El conflicte de les facultats*: «La resposta és: no pas del curs de les coses de baix cap a dalt sinó de dalt cap a baix. Esperar que per la formació del jovent en la cultura intel·lectual i moral enfortida per la doctrina religiosa —primer sota instrucció familiar i després escolar (del nivell primari fins al superior)— s'arribi finalment no sols a educar bons ciutadans, sinó a educar-se per al bé —cosa que sempre pot mantenir-se i progressar més enllà—, constitueix un pla del qual difícilment pot esperar-se l'èxit desitjat, ja que no es tracta solament que el poble consideri que els costos de l'educació del jovent no haurien de carregar-se a ell sinó a l'estat, mentre que l'estat, per la seva banda, no té prou diners per pagar mestres capaços i dedicats amb ganes al seu ofici perquè tot es necessita per a la guerra, sinó que la maquinària sencera d'aquesta formació no posa en joc cap mena d'unitat si ho ha estat projectada segons un pla meditat pel poder suprem de l'estat i es manté uniformement així. Amb aquest fi, però, caldria que l'estat mateix també es reformés periòdicament i que, assajant una evolució en lloc d'una revolució, progressés constantment vers el millor. Ara bé, com que també són homes els que han d'efectuar aquesta educació i, per tant, éssers que ells mateixos han hagut de ser educats, atenent la feblesa de la natura humana sotmesa a la contingència de les circumstàncies que afavoreixin aquest efecte, l'esperança del seu progrés només pot situar-se, com a condició positiva, en una saviesa de dalt cap a baix (que, si és invisible, s'anomena providència). Dels homes, en el foment d'aquest fi, només pot esperar-se i exigir-se mera saviesa negativa: que s'adonin de la necessitat que la guerra —el més gran obstacle per a la moral i que sempre la fa retrocedir— ha de tornar-se a poc a poc més humana, després, disminuir en freqüència, i, finalment, desaparèixer del tot com a guerra agressiva, a fi d'enfilar el camí d'una constitució que, per la seva natura fonamentada en els autèntics principis del dret, pugui progressar persistentment vers el millor sense atèblir-se».

(16) GADAMER, H.-G. *La educació es educarse*. Barcelona: Paidós, 2000.

seva¹⁷ sinó també per l'exercici de la docència. No endebades, la conferència que va impartir en ocasió de l'obtenció del grau de *Magister* que el facultava per exercir de *Privatdozent* es titulava *Sobre el mode més fàcil i directe de presentar la filosofia*. L'any 1774, el seu interès per l'educació va rebre un fort impuls quan Johann Bernhard Basedow (1723-1790) va fundar a Dessau, el *Philanthropinum* –és a dir, el lloc de l'amor humà–, que perseguia que els alumnes es convertissin en autèntics filantrops, és a dir, formar un conjunt d'homes purament i plenament humans i cosmopolites. En aquella institució pedagògica –una de les màximes manifestacions de la pedagogia il·lustrada germànica¹⁸ es practicava, sota el deixant de Rousseau, un cert naturalisme pedagògic que, entre altres aspectes, fomentava la neutralitat religiosa i la tolerància religiosa en una línia que sintonitzava amb la professió de fe del vicari savoia i amb l'educació del gènere humà de Lessing. De manera que l'educació religiosa es retardava fins edats avançades perquè Basedow considerava que els infants no havien d'aprendre cap oració abans de complir els deus anys. A més, se seguia una educació realista que preveia el treball manual i l'aprenentatge de llengües vives, a la vegada que es practicaven exercicis a l'aire lliure i es promovia un esperit lúdic en els mètodes d'ensenyament, bàsicament intuïtius i contraris al verbalisme. En qualsevol cas, les crítiques –sobretot per manca de disciplina– també van sovintejar, ja que Basedow, que deu anys abans de l'aparició de *l'Emili* (1762) havia plantejat un nou mètode educatiu, es movia més per intuïció que no pas per un pla de treball sistemàticament organitzat. Sigui com sigui, l'enfocament pedagògic de

---

(17) S'ha dit que Rousseau, Basedow i el *abbé* de Sant Pierre van exercir una notable influència sobre l'educació moral, filantròpica, cosmopolita i pacifista de Kant. Pel que fa a les relacions entre Rousseau i Kant amb una anàlisi de la influència pedagògica –sobre la base que una educació lliure forma un home lliure– es pot veure: RUBIO CARRACEDO, J. El influjo de Rousseau en la filosofía práctica de Kant, a GUIZAN, E. (Comp.), *Esplendor y miseria de la ética kantiana* (Barcelona: Anthropos, 1987, pp. 29-74) i Rousseau en Kant. En *Kant después de Kant. En el bicentenario de la Crítica de la Razón Práctica* (Madrid: Tecnos, 1989, pp. 349-368).

(18) Sobre la història d'aquest establiment pedagògic que sota la iniciativa de Johann Bernhard Basedow (1723-1790) –que seguia lliurement els principis de Rousseau– va funcionar entre els anys 1774-1793 encara es pot recórrer a la tesi doctoral presentada a la Sorbona per A. PINLOCHE, *La Réforme de l'éducation en Allemagne au XVIIIe siècle. Basedow et le Philanthropinisme*. París: A. Colin, 1889. Una àmplia referència d'aquest llibre es pot trobar a: MARION, H. Basedow et le Philanthropinisme, *Revue Pédagogique*, XVI, 1890, pp. 333-346. Tot i els anys que han passat des de l'aparició de l'obra de Pinloche, es va incloure una síntesi de les seves aportacions en la introducció a l'edició francesa de les lliçons de pedagogia de Kant (*Réflexions sur l'éducation*. Edició d'A. Philonenko. París: J. Vrin, 1980). Per la seva banda, el professor Roberto Rodríguez Aramayo ha insistit en la importància de la figura de Basedow en la gènesi i el desenvolupament de les idees cosmopolites kantianes –sobretot en la redacció de la seva *Idea d'una història universal amb intenció cosmopolita* (1784)– que ofereixen una clara dimensió pedagògica. A més, dels seus treballs citem: «El utopismo ucrónico de la reflexión kantiana sobre la historia», estudi preliminar a l'edició de *Ideas para una historia universal en clave cosmopolita* (Madrid: Tecnos, 1987) i «La filosofía de la historia de Kant: una encrucijada de su pensamiento moral y político», treball inclòs en l'obra col·lectiva *Eticidad y Estado en el idealismo alemán* (València: Natan, 1987). Aquest autor també ha tingut cura de les lliçons d'ètica de Kant (Barcelona: Crítica, 2002) que daten de 1785 i que conclouen amb unes reflexions pedagògiques sobre el destí final del gènere humà –és a dir, la perfecció moral de la humanitat– on s'emfasitza la rellevància de les institucions educatives de Basedow que oferien a les acaalles del segle XVIII un motiu d'esperança per confiar en el progrés i la millora de la humanitat.

Basedow quedava molt lluny de l'educació pietista que Kant havia rebut en la seva infància.

En aquesta direcció, Kant va escriure el 22 de març de 1777 un article per al *Königsberger gelehrten und politischen Zeitungen* en què lloava calorosament els principis d'aquella institució que va recomanar entre el seu cercle d'amistats.¹⁹ De fet, Kant desitjava no només que els nois fossin enviats al *Philanthropinum*, sinó que també fos freqüentat pels futurs professors que així podrien difondre els principis il·lustrats. Després de publicar l'any 1776 dos breus articles en l'òrgan de difusió de l'escola, Kant —que veia moltes similituds entre l'ideari del *Philanthropinum* i el seu ideari cosmopolita— va organitzar l'any 1777 una col·lecta per recaptar fons per a l'escola, que va tenir sempre problemes econòmics, i va escriure més tard un altre article en què feia propaganda del col·legi i de la seva revista.²⁰ En fi, Kant es va comprometre com mai havia fet fins aleshores amb l'ideal pedagògic filantròpic, una de les claus de difusió de l'esperit de la Il·lustració, que desitjava fomentar una cultura moral sobre la base d'un univers d'homes lliures i filantròpics.

Durant el semestre d'hivern de 1776-1777 Kant va impartir per primera vegada un curs sobre pedagogia, que per torn rigorós tenia que ser explicat cada any per un dels professors de la facultat de filosofia. En aquesta ocasió va utilitzar el *Methodenbuch* de 1770 de Basedow, el fundador i primer director del *Philanthropinum*. Quan el semestre d'estiu de 1780 va tornar a ensenyar pedagogia, va utilitzar el text de F. S. Bock sobre l'art de l'educació per a pares cristians i futurs professors de la joventut, tot i que mai va deixar de lloar l'empresa educativa de Basedow. Kant va repetir la docència de pedagogia en els semestres d'hivern de 1783-1784 i 1786-1787, de manera que l'educació va ser el tema central de la seva docència en quatre ocasions justament quan la pedagogia s'obria pas —com a disciplina científica i matèria acadèmica—²¹ en l'àmbit universitari. En qualsevol cas, Kant en el seu manual sobre pedagogia constata que la raó de ser de l'home es funda en l'educació: «L'home no és altra cosa que allò que l'educació forneix».

Precisament, durant aquests anys, Kant va manifestar el seu entusiasme per l'educació en la seva *Antropologia pragmàtica* (1785) que, juntament amb les seves lliçons sobre la història —especialment la *Idea d'una història universal amb intenció cosmopolita* (1784) en què culmina el projecte il·lustrat— afaiçonava el corpus pedagògic kantian que s'estén més enllà de les seves lliçons sobre pedagogia. Sota la influència de Basedow, en les seves lliçons d'antropologia insisteix en la importància de l'educació per tal d'assolir una societat civil perfecta on imperi la moralitat. Tot i que l'home és insociable en l'estat de naturalesa, pot corregir aquesta tendència a través de l'educació, la legislació

(19) En data de 19 de juny de 1776 Kant dirigeix una carta al *Philanthropinum* per recomanar el fill d'un comerciant anglès i bon amic seu, el senyor Robert Motherby, a casa del qual Kant i Green estaven convidats a dinar cada diumenge.

(20) En una carta datada el 26 d'agost de 1777 a Johann Heinrich Campe —llavors al *Philanthropinum*, tot i que el van abandonar ben aviat— Kant anunciava que remetia un total de 80 tàlers prussians.

(21) Segons la tradició la primera càtedra de Pedagogia es va obrir l'any 1779 a l'Escola Normal de Halle.

i la religió, que han de permetre superar l'estadi de la cultura –per bé que la major part de la humanitat es trobi encara sense cultivar– i de la civilització –que no és sinó un producte del gust i de la moda– per tal d'aconseguir la plena moralització de la humanitat.²² L'home es troba, doncs, en una triple minoria d'edat que afecta l'educació, la política i la religió, fins al punt que per sortir d'aquest atzucac només hi ha una solució que Kant planteja d'acord amb la filosofia de Rousseau: la via negativa. No només l'educació ha de ser negativa –ha de suprimir tot allò que sigui contrari a la naturalesa– sinó que també la legislació i la religió han de seguir el mateix camí: no han de ser restrictives, sinó que han de permetre que l'home deixi sentir la seva pròpia veu –aquella que surt de la seva consciència– en tots els àmbits.²³

(22) A través de l'evolució que marquen aquests estadis –disciplina, cultura, civilització, moralització– la filosofia de la història de Kant adquireix una inequívoca dimensió pedagògica. Kant reconeix que en el seu temps es vivia una època il·lustrada, però no d'autèntica il·lustració, tal com constata en la seva *Idea d'una història universal amb intenció cosmopolita* (1784) en manifestar que gràcies a l'art i a la ciència som cultes, que a través de la cortesia i de les bones maneres som civilitzats, però que encara falta molt per viure en un món veritablement moralitzat. [«Estem *cultivats* en alt grau per l'art i la ciència. Estem *civilitzats* fins a l'excés pel que fa a tota mena d'urbanitat i cortesia socials. Però, per considerar-nos ja *moralitzats*, encara ens falta molt»]. Aquesta noció ideal d'un món moral –o el que és el mateix, aquesta defensa de la humanitat considerada com un conjunt moral absolut que reapareix en les seves lliçons de pedagogia– coincideix amb el mil·lenarisme de Joaquim de Fiore i l'optimisme pedagògic de Lessing, tot i que es va desmarcar dels plantejaments de Mendelssohn. Aquest esquema evolutiu que es troba presidit per diferents fases o etapes –l'estadi de l'home disciplinat, el de l'home cultivat, el de l'home civilitzat, el de l'home moralitzat– apareix en diferents passatges de l'obra kantiana, per exemple en la seva *Pedagogia*. Tant és així que en ocasions s'ha presentat la filosofia de la història kantiana a manera d'un relat de formació (*Bildungsroman*) ja que, a banda de recollir el vell tema platònic de les narracions exemplars per al manteniment de la *polis*, implica una important dosi de formació (*Bildung*) en el sentit estricte del terme que pretén despertar el sentit moral i afavorir una actuació moral. Així, la filosofia de la història de Kant assoleix trets d'una autèntica força formadora (*bildende Kraft*) que, en ordenar i jerarquitzar les finalitats humanes i el conjunt de les facultats en funció del bé moral, conforma orgànicament l'esperit humà. En darrera instància, Kant sap que la filosofia de la història constitueix una narració terapèuticament útil i pedagògicament edificable per orientar l'ambició dels governants a fi que, en el seu afany de glòria, perseguixin com bons il·lustrats el bé comú. Des d'aquí, el filòsof de la història es perfilava a manera d'un autèntic educador d'uns prínceps que han de conduir –tal com va fer Frederic II el Gran, a través d'una política de continuada il·lustració– a la prosperitat d'una societat que s'ha secularitzat en una comunitat ètica que ha d'estar presidida per la cultura moral en l'horitzó filantròpic, universal i cosmopolita de la pau perpètua (TURRÓ, S. *Lliçons sobre història i dret a Kant*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1997).

(23) En les seves lliçons d'antropologia pragmàtica Kant manifesta: «En definitiva, por lo que al bien del mundo se refiere, todo proviene de la educación, materia que el gobierno debería cuidar mucho más, atendiendo especialmente a la religión y a la moralidad, con el fin de mejorar al hombre. Ahora bien, ellos mismos no se cuidan mucho de actuar conforme a leyes, puesto que, al tener el poder en sus manos, pueden imponer lo inmoral mediante la violencia. Por ello prefieren en las escuelas se enseñe a leer, escribir y calcular basando la educación en la religión antes que en el fundamento de la moralidad y su impronta. Vemos, pues, que el destino final del género humano sólo se alcanzará cuando se instaure una Constitución política perfecta, es decir, cuando nos encontremos en el grado más alto de la cultura, de la civilización y de la moralización; únicamente entonces habremos conseguido un estado tal en el que el bien universal de toda la humanidad no se vuelva a ver interceptado por la guerra e infortunios varios. La cota próxima de cultura, civilización y moralización logrará que una paz universal reine sobre la tierra y los conflictos entre los príncipes sean resueltos mediante sentencias judiciales. En una palabra, el estado de naturaleza dejará de estar en contradicción con el civilizado» (KANT, I. *Antropología práctica (Según el manuscrito inédito de C. C. Mrongovius, fechado en 1785)*. Edició de R. Rodríguez Aramayo. Madrid: Tecnos, 1990, p. 92).

És hora de cloure aquest comentari sobre aquesta biografia de Kant que ha despertat interès, fins i tot més enllà dels cercles filosòfics. Entre altres aspectes, Kuehn insisteix a destacar la dimensió il·lustrada de la filosofia kantiana que en allò que concerneix a les idees sobre una religió que es basa en la idea d'humanitat, se situa en la mateixa perspectiva que *L'educació del gènere humà* de Lessing (1780) i la *Jerusalem o sobre el poder religiós i el judaisme* (1783) de Moses Mendelssohn.²⁴ Quan ambdós autors van morir –Lessing l'any 1781, Mendelssohn l'any 1786–, Kant va continuar lluitant a favor d'una cultura moral que havia de millorar la humanitat i propiciar la pau perpètua (text kantí original de 1795 que va ser traduït al català l'any 1932) entre els homes.²⁵ En suma, la vida de Kant constitueix un autèntic somni il·lustrat d'un personatge que –al marge de les anècdotes que sovint il·lustren la seva vida personal– va viure plenament el convuls món dels orígens de la modernitat i va confiar, com a bon il·lustrat, en el poder salvífic de l'educació, alhora que va posar les bases per assentar la pedagogia des d'un horitzó cosmopolita que havia de garantir el progrés moral de la humanitat. Ni més ni menys.

---

(24) Per bé que es detecta una clara sintonia entre els plantejaments de Kant amb *L'educació del gènere humà* de Lessing (1780) en concebre el desenvolupament de l'espècie humana en termes d'educació moral, no es pot dir el mateix pel que fa a l'obra de *Jerusalem* (1783) de Mendelssohn que no confiava en un progrés moral creixent de la humanitat. Coincidint amb la interpretació del judaisme que Lessing havia desenvolupat en *L'educació del gènere humà* (1780), Mendelssohn també sosté que les doctrines centrals de la religió hebrea (Déu moral, immortalitat de l'ànima, llibertat humana) coincideixen amb la religió natural. A diferència de Lessing, Mendelssohn nega que existeixi un procés progressiu d'educació de la humanitat, en què la veritat del judaisme sigui «superada» pel cristianisme que al seu torn ho serà per l'Estat de l'Esperit. Davant d'aquest esquema evolutiu, Mendelssohn sosté una dicotomia insalvable entre raó i història. Tot plegat va generar que Kant donés dues respostes als plantejaments de Mendelssohn a través de dos escrits: el primer, en la tercera part de l'assaig *Sobre el tòpic: això pot ser just en teoria, però no val per a la pràctica* (1793) que s'ha titulat *De la relació entre teoria i praxi en el dret de gentes, considerada amb intenció filantròpica universal, és a dir, cosmopolita* (*Contra Moses Mendelssohn*), i el segon, en el text *Replantejament de la pregunta: si el gènere humà es troba en progrés constant vers el millor* (el text data 1797, i que ja hem citat anteriorment). Per seguir la qüestió i accedir a la lectura dels textos esmentats, es pot veure: KANT, I. *Història i política*. Traducció i edició a cura de Salvi Turró. Barcelona: Edicions 62, 2002.

(25) No s'ha d'oblidar que la idea d'Humanitat va ser recuperada pels neokantians, sobretot per Natorp en la seva *Pedagogia Social* (1899). Després de l'edició que l'editorial Barcino va fer l'any 1932 de *La pau perpètua* poc després de proclamar-se la Segona República, destaquem la recent versió realitzada pel professor Salvi Turró i ressenyada en la nota anterior.